

Birinci Dünya Savaşı'nda Beyoğlu Sansür Müfettişliği  
Teşkilatı ve Faaliyetleri\*

The Organization and Activities of the Beyoğlu Censorship Inspectorate  
in the First World War

Feyza Kurnaz Şahin\*\*

Öz

Çalışmanın amacı Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında sansür talimatnamesi gereğince İstanbul'da oluşturduğu üç (Dersaadet/İstanbul, Beyoğlu, Galata) askerî sansür müfettişliğinden biri olan Beyoğlu Sansür Müfettişliğinin teşkilatlanmasını, uygulayıcılarını ve faaliyetlerini irdelemektir. Araştırmada Beyoğlu Askerî Sansür Heyetinin örgütsel yapısı modellenerek Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı başkentinde sansürle ilgili yasal uzantılar, sansür faaliyetleri ve sansür pratiğindeki dönüşümler değerlendirilmiştir. Bu şekilde sansür uygulamalarının merkezi olan İstanbul'daki sansür sisteminin esnekliği, başarı ya da başarısızlığı ortaya konulmuştur. Böylece çalışmada Osmanlı sansür tarihinin derlenmesini kolaylaştıracak bir dizi keşfe katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

\* Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 17.FENED.13 sayılı proje kapsamında desteklenmiştir/This study is supported by the Scientific Research Projects Coordination Unit of Afyon Kocatepe University within the project numbered 17.FENED.13.

\*\* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü - Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Afyonkarahisar/TÜRKİYE, <https://ror.org/03a1crh56> [fsahin@aku.edu.tr](mailto:fsahin@aku.edu.tr) <https://orcid.org/0000-0002-4858-1639>  
Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Atıf/Citation: Kurnaz Şahin, Feyza, "Birinci Dünya Savaşı'nda Beyoğlu Sansür Müfettişliği Teşkilatı ve Faaliyetleri", *Belleten*, C 89/S. 315, 2025, s. 683-718.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'da basını ve haberleşmeyi tamamen sansürleyen bir sistemi oluşturma ve işletme gibi devasa bir görevin icra edilmesi doğal olarak zorluklar barındırmaktaydı. Ancak sansür sisteminin Sultan II. Abdülhamid döneminden itibaren kurumsallaşan yapısı bu zorlukların aşılmasını kolaylaştırmış görünmektedir. Zira Beyoğlu Sansür Müfettişliği ile ilgili veriler, sansür sisteminin savaş sırasında çabuk organize olduğunu göstermektedir. Bu teşkilatlı yapı sayesinde kamuoyunda “sansür korkusu” da belirgin olarak oluşturulmuştur. Fakat savaş döneminde askeri sansür sisteminin işlevselliğini azaltan en önemli unsur, lisan bilen insan kaynağının sınırlılığıdır. Bu problem sansür sisteminin esnekliği sayesinde gayrimüslimlerin yanı sıra silahsız ve sabit hizmete ayrılmış askerlerle giderilmeye çalışılmıştır. Çalışmada T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi ATASE Fonu ve Osmanlı Arşivi verilerinden yararlanılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İstanbul, Beyoğlu, Sansür, Haberleşme, Propaganda, Birinci Dünya Savaşı.

### Abstract

The purpose of the study was to examine the organisation, practitioners, and activities of the Beyoğlu Censorship Inspectorate which was one of the three (Dersaadet/İstanbul, Beyoğlu, Galata) military censorship inspectorates that the Ottoman State formed in İstanbul during the First World War in accordance with the censorship regulations. In the research, the legal extensions related to censorship, censorship activities, and transformations in censorship practices in the Ottoman capital during the First World War were evaluated by modelling the organisational structure of the Beyoğlu Military Censorship Committee. In this way, flexibility, success or failure of the censorship system in İstanbul which was the centre of censorship practices were revealed. Thus, it was tried to contribute to a number of explorations which would facilitate the compilation of the history of Ottoman censorship.

There were difficulties naturally in carrying out the monumental task of forming and operating a system completely censoring the press and communication in the Ottoman State in the First World War. However, it seems that the structure of the censorship system which was institutionalised since the reign of Sultan Abdülhamid II made it easier to overcome these difficulties. Likewise, the data related to the Beyoğlu Censorship Inspectorate demonstrates that the censorship system became organised quickly during the war. Through this organised structure, the “*fear of censorship*” was also clearly established in public. However, the most significant element that reduced

the functionality of the military censorship system during the war was the limitation of human resources that knew foreign languages. This problem was tried to be solved through soldiers who were unarmed and assigned to fixed service as well as non-Muslims. The study benefited from the data of the Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives, the Military History Archive of the Ministry of National Defense, the ATASE Fund, and the Ottoman Archive.

**Keywords:** İstanbul, Beyoğlu, Censorship, Communication, Propaganda, First World War.

### Giriş

Sansür; geniş anlamda bir bilginin, görüşün, inancın ya da fikrin ifade edilmesini engellemek için uygulanan bir sosyal kontrol biçimidir. Daha ziyade basılı formda olan araçlar ile sinema filmleri, radyo gibi iletişim araçları üzerinde resmî veya gayriresmî uygulanan bir denetimdir<sup>1</sup>. Modern anlamda sansürün başlangıcı XV. yüzyılda matbaanın icadına kadar götürülebilir. İlk basılı İncil'in üretilmesinin ardından siyasi, dinî ve edebî eserlerin yayılması sansür düşüncesini beraberinde getirdi. Bu tarihten itibaren bilginin geniş kitlelere yayılması, onları kontrol etme girişimini de başlattı<sup>2</sup>.

Temel özgürlükler açısından bakıldığında sansür kelimesi olumsuzluk içermektedir. Teorik olarak tüm demokratik ilkelere ve öğretilere de aykırıdır. Örneğin "postanın mahremiyeti" ilkesi ortada iken olağanüstü dönemlerde sansür nedeniyle bu ilke bir kenara bırakılabilmekteydi. Sansür, haber hikâyeleri, dergi makaleleri, filmler, reklamlar ve fotoğraf grafikleri üzerinde de denetim oluşturdu. Sansürü en yüksek sesle eleştirenler bile savaş zamanında sansürün belli miktarda gerekli olduğu konusunda hemfikir. Çünkü sansür, savaş döneminde sadece bireysel özgürlüğün kısıtlanması değil aynı zamanda bir ulusal güvenlik meselesi olarak değerlendirildi<sup>3</sup>. Bu bağlamda haberleşme ve basın sansüründe Birinci Dünya Savaşı'nı ayrı bir yere koymak gereklidir.

1 Kimball Young, "Censorship in Wartime", *ALA Bulletin*, Vol. 38/No. 11, November 1944, s. 439-442, 468.

2 John D. Halliday, "Censorship in Berlin and Vienna during the First World War: A Comparative View", *The Modern Language Review*, Vol. 83/ No. 3, July 1988, s. 612.

3 Byron Price, "Governmental Censorship in War-Time", *The American Political Science Review*, CXXXVI/S. 5, 1942, s. 837-838.

Birinci Dünya Savaşı'nda propaganda, sabotaj, modern casusluk ve sansür, savaşın yeni yöntemleri arasındaydı. Savaşan devletler karşı taraftan bilgi sızdırmak için telgraf ve posta sistemlerindeki şifreleri çözmeyi başardı. Bu teknikler tarafların birbirlerine karşı üstünlük kurmaları noktasında farklı bir ivme yarattı<sup>4</sup>. 1914'te savaş ilan edildiğinde İngiliz Hükûmetinin ilk icraatlarından biri Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki kabloları kesmek ve savaş boyunca telgraf ve telsiz iletişimini yakından takip etmek oldu<sup>5</sup>.

Savaş sırasında bütün devletler haberleşme ve basına sansür uyguladı. Hatta tarafsız devlet Danimarka bile 1 Ağustos 1914'te gizli bir emir yayınlarak ülkeye ulaşan tüm yabancı telgrafların denetlenmesini istedi. Aynı gün Almanya'da her türlü posta ve elektrik iletişimi için askerî sansür sistemi kurulduğu duyuruldu. Keza özel telgrafların şifrelenmesi yasaklandı ve Almanya dışına giden telefon hatları kesildi<sup>6</sup>. Savaş boyunca, Alman telefon hatlarında Almanca dışındaki dillerde konuşmak yasaklandı. Sınır ötesi bilgi akışını engellemek, hükûmetlerin propaganda korkuları ve casusluk ile bağlantılı faaliyetlerine meydan vermemek için İngiliz Hükûmeti de Fransa'dan Rusya'ya ve İskandinav ülkelerine Avrupa iletişim alanı boyunca benzer kısıtlamalar ve kontrol mekanizmaları kurdu<sup>7</sup>.

Çarlık Rusya'sı henüz savaş başlamadan basın-yayına kısıtlama getirdi. 1917 Şubat Devrimi'ne kadar basın ve haberleşme üzerindeki askerî sansür devam etti. Rusya, askerî sansürün kurallarını 28 Ocak 1914'te belirledi ve bilahare 16 Temmuz'da güncelledi. Çar II. Nikolay "Askerî Sansürde Geçici Hüküm" kararname-sini çıkardı. Kararname zaman içinde savaşın koşullarına göre yeniden şekillendi. Sansür kararnamelelerinin yanında yasaklar listesi de çıkarıldı. Bu yasak listeleri Rusya'nın 2 Ağustos 1914'te savaşa girmesi sonrasında genişletildi<sup>8</sup>.

ABD'de de durum farklı değildi. Yüzbinlerce erkeğin silah altına alınması, askerî ve sivil moralin korunması, her türden malın çok miktarda üretilmesi gerekiyordu. Tüm bunların pek çok çevrede savaşa karşı şiddetli bir muhalefet varken

4 Christopher Paul-James J. Kim, *Reporters on the Battlefield: The Embedded Press System in Historical Context*, 1<sup>st</sup> ed., RAND Corporation, 2004, s. 35-36.

5 Deian Hopkin, "Domestic Censorship in the First World War", *Journal of Contemporary History*, Vol. 5/No. 4, 1970, s. 151-152.

6 Halliday, agm., s. 615-616.

7 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, ATASE Fonu, BDH (Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu), (Klasör/Dosya, Fihrist), 443-50/H1, 001-03, 28 Temmuz 1330.

8 Fatih Mehmet Eşki, *Rusça Gazetelerde Kafkas Cephesi (1914-1917)*, Nobel Yay., Ankara 2024, s. 68-71.

başarılması gerektiğinden Başkan Woodrow Wilson, 15 Haziran 1917’de bir “Casusluk Yasası” çıkardı. Bu yasa savaş çabalarını kasten engellemeye çalışan veya buna teşvik eden kişilere ağır cezalar öngörüyordu. Yasada Posta Genel Müdürü, savaşın ilerlemesine kasten engel teşkil eden içerikteki postaları “postalanamaz” ilan etme yetkisine sahipti. Bu içerikteki mektubu postalayan kişi dava edilecekti<sup>9</sup>. Sırbistan da benzer uygulamaları yürürlüğe koydu<sup>10</sup>.

Osmanlı Devleti’nde sansür bilinenin aksine ilk defa Sultan II. Abdülhamid döneminde başlamadı. Matbaanın ülkeye girişiyle sansür benzeri denetimler gündeme geldi. Örneğin 15 Şubat 1857’de Matbaalar Nizamnamesi ile kitap ve risalelerin basımında dikkat edilecek hususlar ve denetim yapacak kurumlar belirlendi<sup>11</sup>. 1864’te Matbuat Nizamnamesinin yayımlanması ile Osmanlı sansür sistemi yasal uzantılarını sürdürdü<sup>12</sup>. Osmanlı bürokrasisi politikalarına yönelik tüm eleştirileri önlemek ve muhalefete “aman vermemek” için bu sistemi Tanzimat reformları ile uygulamaya başladı<sup>13</sup>. Diğer bir ifadeyle sansür aslında matbaanın ülkeye girişiyle başlamış ise de modern sansür uygulamaları Tanzimat Dönemi’nde görüldü. II. Abdülhamid Dönemi’nde ise sansür sistemi kurumsal bir yapıya kavuştu<sup>14</sup>.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti sansür deneyimlerini savaş sistemine çabucak uyarlayabildi. Osmanlı Hükûmeti seferberlik ilan ettikten sonra 6 Ağustos 1914’te mevcut sansür yasalarını sertleştiren bir sansür talimatnamesi yayımladı. Bilgi akışını önlemek veya yavaşlatmak için posta, telgraf ve basın üzerinde askerî sansür başladı. Ordu ve donanma ile ilgili haberlerin yanı sıra imparatorluğun askerî kapasitesi ve savaş stratejileri hakkında yayın yasağı getirildi. Savaş karşıtı yayınlar susturuldu. Matbuat üzerinde sansür sertleşti<sup>15</sup>.

- 9 Donald Johnson, “Wilson, Burleson, and Censorship in the First World War”, *The Journal of Southern History*, Vol. 28/ No. 1, Feb., 1962, s. 46-47.
- 10 Gürsoy Şahin, “I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan Arasındaki Siyasî Sorunlara Dair Bazı Tespitler (1914-1918)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 18/S. 2, 2016, s. 277.
- 11 Ali Birinci, “Osmanlı Devletinde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 7, Mayıs 2006, s. 297; Fatmagül Demirel, “Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 5, 2004, s. 92.
- 12 Okan Kozanoğlu, “Sopalı Sansür: Zaptiye Müşiriyeti ve Erken Dönem Osmanlı Sansür Mekanizmasındaki Yeri (1858-1876)”, *Toplumsal Tarih Akademi*, S. 4, Haziran 2024, s. 76-87.
- 13 Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 162.
- 14 Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yay., İstanbul 2007, s. 23, 153; Bora Ataman, “Türkiye’de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamid Sansürü”, *Marmara İletişim Dergisi*, S. 14, Ocak 2009, s. 22; Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul 1990, s. 66-67.
- 15 ATASE, BDH, 2709/341, 3-8a, tarihsiz; ATASE, BDH, 3183/17, 1-7; ATASE, BDH, 443-50/

### Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Sansür Teşkilatı

Almanya ile 2 Ağustos 1914'te imzalanan dostluk antlaşmasının ardından aynı gün seferberlik ilan edildi. 3 Ağustos 1914'ten itibaren seferberlik uygulamalarıyla birlikte örfi idare yürürlüğe girdi<sup>16</sup>. Enver Paşa, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili oldu. Karargâh-ı Umumi Erkân-ı Harp Reisliği Alman Bronsart Paşa'ya, Birinci Reis-i Saniliği ise Hafız Hakkı Bey'e verildi. Bu süreçte Osmanlı Devleti savaş hazırlıklarını Alman uzmanlar gözetiminde yapmayı tercih etti<sup>17</sup>.

Dört şubeden oluşan Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin Üçüncü Şubesi lağvedilerek *Harekât*, *İstihbarat* ve *Şömendöfer* olmak üzere üç şubeye indirildi. Şefliğini Kazım Karabekir'in yapmış olduğu Karargâh-ı Umumi İstihbarat İkinci Şubesi (bundan sonra İkinci Şube) oluşturuldu. Kazım Karabekir hatıralarında, İstihbarat Şubesinde bulunan kurmay ve kurmay olmayan subayların Harbiye Nezaretinin emrine alınmasının İstihbarat Şubesini zayıflattığını dile getirmektedir. İstihbarat Şubesi, kendisiyle birlikte Bükreş Askerî Ataşesi Kadri Bey ve Atina Askerî Ataşesi Hüsrev Bey'den ibaret kalmıştı. Bu durumdan rahatsızlığını dile getiren Karabekir, İstihbarat Şubesi kurulmakla "gözlerinin bağlandığı, kulaklarının ise tıkandığı" değerlendirmesini yapmıştır. Bunun bir oyun olduğunu, Almanların istihbarat işlerini istedikleri gibi yapmak amacıyla şubeyi üç kişi bırakarak zayıflattığını savunmuştur. Durumu hem Erkân-ı Harbiye Birinci Reis-i Sanisi Miralay Hafız Hakkı Bey'e hem de Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya ileterek İstihbarat Şubesi personelinin diğer şubelere aktarımı ile ilgili emri tashih ettirmiştir<sup>18</sup>.

Bu yeni durumla birlikte İttihat ve Terakki yönetimi halk kitlelerini, II. Abdülhamid'i aratmayacak şekilde kontrol etme eğilimine girdi. Osmanlı sansür ve casusluk sistemi katılaştı ve "kargaşayı kıskırtabilecek" yayınlar ve haberleşmeler yasaklandı. Başkumandan Vekili Enver Paşa şimdiye kadar yapılanlardan daha

H1, 001-03,30 Temmuz 1330; Tuncay Ögün, "Turan Yolunda Bir Serap: Ardahan'ın Ele Geçirilmesi ve Osmanlı Basımındaki Yansımalar", *100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Kafkas (Doğu) Cephesi Uluslararası Sempozyumu*, Yay. haz., Merve Uğur, ATAM Yayınları, Ankara 2015, s. 586-587; Server Taniili, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Arasında*, C VI, Türkiye İş Bankası Yay., 3. basım, İstanbul 2023, s. 24-25.

16 Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği*, İletişim Yay., İstanbul 2023, s. 126; Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yay., 9. baskı, İstanbul 2022, s. 39.

17 Akdes Nimet Kurat, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerin Raporları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s. 7-16; Tuncay Ögün, *Kafkas Cephesi'nin I. Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği*, Dergâh Yay., İstanbul 2015, s. 46-47.

18 Kazım Karabekir, *I. Dünya Savaşı Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, 4. baskı, İstanbul 2023, s. 223-226.

sert biçimde matbuatı ve muhaberatı sansürlemek üzere yeni bir sistemin tesis edileceğini açıkladı. Sansür, Dahiliye Nezareti tarafından atanan denetçilerle değil hükümet-i askeriyeye tarafından atanan yetkililer tarafından yürütülecekti<sup>19</sup>.

Harbiye Nezareti 6 Ağustos 1914'te ordu kumandanlıklarına ve müstakil kıtalara verdiği emirde sansür teşkilatı oluşturulmasını istedi<sup>20</sup>. İstanbul, başkent olması itibarıyla haberleşme ve basının merkeziydi ve bütün kablo hatlarının geçtiği mühim bir noktaydı. Bu bağlamda Nezaret, I. Ordu'ya emir vererek İstanbul'daki sansür teşkilatının Başkumandanlık Karargâh-ı Umumi İkinci Şubesi tarafından temin ve tesis edilmesini istedi<sup>21</sup>. Böylece sansür işleri İkinci Şubenin denetimine bırakıldı. Bu arada İttihat ve Terakki Hükûmeti 61 maddelik bir Sansür Talimatnamesi yayımladı. Talimatname gereğince ülkenin ulusal güvenliğini doğrudan etkileyen haberleşme alanına yani posta, telgraf ve telefon muhaberatına ve matbuata sınırlama getirildi. Posta paketleri, kitap ve risalelerin basımı, sinema ve tiyatro alanlarında da sansür uygulamaları başladı. Harbiye Nezaretinin emriyle ihtiyaç duyulan mevkilerde sansür merkezleri de kurulacaktı<sup>22</sup>. Keza Nezaret tarafından Matbuat-ı Umumiye Müdüriyetine gönderilen 6 Ağustos 1914 tarihli diğer bir yazıda ise 7 Ağustos 1914'ten itibaren basın ve telgraf haberleşmesinin sansür edileceğinin basın yoluyla ilan edilmesi istendi. Talimatnameye uyulmaması hâlinde gazete ve ajansların bir daha hiçbir ad altında yayımlanmamak üzere derhâl kapatılacağı bildirildi. Sansür talimatnamesine uymayan gazetelerin sorumlu müdürleri ise divanîharpta yargılanacaklardı<sup>23</sup>. 9 Ekim 1914'te Harbiye Nezareti tarafından bütün askerî birimlere, Dahiliye, Hariciye Nezaretlerine ve Sansür Heyetine gönderilen talimatta 10 Ekim 1914'ten itibaren konsolosların birbirleriyle ve doğrudan hariçle şifre ile haberleşmelerine müsaade edilmeyeceği bildirildi<sup>24</sup>.

19 Shaw, *age.*, s. 162-163; Abdurrahman Bozkurt, "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)", *OTAM*, S. 36, Güz 2014, s.10.

20 ATASE, BDH, 443-50/H1, 001-03,30 Temmuz 1330.

21 ATASE, BDH, 443-50/H1, 001-03,30 Temmuz 1330; ATASE, BDH, 443-50/H1, 001-1a, 24 Temmuz 1330; Feyza Kurnaz Şahin, "I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde III. Ordu'da Sansür Teşkilatı" *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 21, Haziran 2024, s. 254-255.

22 ATASE, BDH, 2709/341, 3-5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8,8a, 9,9a,10, tarihsiz; ATASE, BDH, 3183/17, 1-1,1a, 2, 2a, 3,3a, 4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8. 8a, 9,9a; Kurnaz Şahin, a.g.m., s. 252-281; Feyza Kurnaz Şahin, "Birinci Dünya Savaşı'nda Beyrut'ta Haberleşme Üzerinde Sansür ve Gözetim: Beyrut Askerî Sansür Müfettişliği ve Faaliyetleri", *CTAD*, Yıl 20, S. 40, Bahar 2024, s. 33-67; Serdar Öztürk, "Türk Sinemasında İlk Sansür Tartışmaları ve Yeni Belgeler", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, s. 5, 2006, s. 68-69.

23 ATASE, BDH, 443-50/H1,001-02, 24 Temmuz 1330.

24 ATASE, BDH, 443-50/H1,001-02a, 26 Temmuz 1330.

İstanbul'un sansür teşkilatı da verilen emir ve talimatname doğrultusunda şekillendi. Dersaadet'te bir Sansür Heyeti oluşturuldu. Heyet, Merkez Kumandanlığı vasıtasıyla Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesinin emrine tabi idi<sup>25</sup>. Bilahare Sansür Heyetinin adı Dersaadet Merkez Kumandanlığı Askerî Sansür Müfettiş-i Umumiliği oldu. Birimin başına Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Ebûl Fuad Refik Bey getirildi. Onun yardımcısı Yüzbaşı Refik Bey idi. Umumi Müfettişliğin emrine ayrıca bir tahrirat kâtibi, bir küçük zabıt ve emir eri olarak da iki küçük zabıt tayin edildi<sup>26</sup>.

Sansür Müfettiş-i Umumiliğinin vazifesi çeşitli merkezlerden gelecek evrak ve muhaberatı kontrol etmektir. Ordunun harekâtı ile alakalı olan istihbaratı, içerden ve dışardan alınan bilgileri Merkez Kumandanlığına zamanında bildirmekle yükümlü idi. Bu şekilde İstihbarat İkinci Şubesine harbin gidişatına etki edebilecek önemli hususları bildirerek anılan şubenin asli vazifesini yerine getirmesinde kolaylık sağlayacaktı. Askerî Sansür Müfettiş-i Umumiliği, Matbuat-ı Dahiliye Müdüriyetince oluşturulan Matbuat Teftiş Heyeti ve kuruluş aşamasında olan Osmanlı İstihbarat Heyeti ile iş birliği içerisinde olacaktı. Böylece İstanbul'da cereyan eden bütün haberleşmeyi vaktinde öğrenmeye çalışacaktı. Sansür Müfettiş-i Umumi Muavininin görevi ise İstanbul basını ve yabancı memleketlerden gelen günlük gazeteleri günü gününe mütalaa etmektir<sup>27</sup>.

Askerî Sansür Müfettiş-i Umumiliğine bağlı olarak İstanbul'da ihtiyaç olan yerlerde sansür heyetleri kurulacaktı. Karargâh-ı Umumi tarafından düzenlenmiş olan talimatname gereğince muhabere sadece izin verilen yerlerden yapılacaktı. Postane ve telgraf merkezlerinde kurulan sansür heyetleri ellerindeki muhaberatı maiyetindeki memurlarla teftiş edecek ve bunlar arasında uygun gördüklerini doğrudan umumi müfettişliğe göndereceklerdi. Sansür heyetlerinde mektup ve telgrafları

25 ATASE, BDH, 2709/341, 3-5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8,8a, 9,9a,10, tarihsiz; ATASE, BDH, 3183/17, 1-1,1a, 2, 2a, 3,3a, 4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a, 9,9a; ATASE, BDH, 425-45/1677, 002, 11 Teşrinisani 1330; Kurnaz Şahin, "Kafkas Cephesi", s. 252-281; Somer Alp Şimşeker, *Ottoman Intelligence: The Second Branch and Its Operational Characteristics, 1914-1918*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021, s. 10; Mustafa Yeni, *Birinci Dünya Savaşı'nda Başkumandanlık Vekaleti ve Harbiye Nezareti'nin II. Şube (İstihbarat) Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2022, s. 383-385.

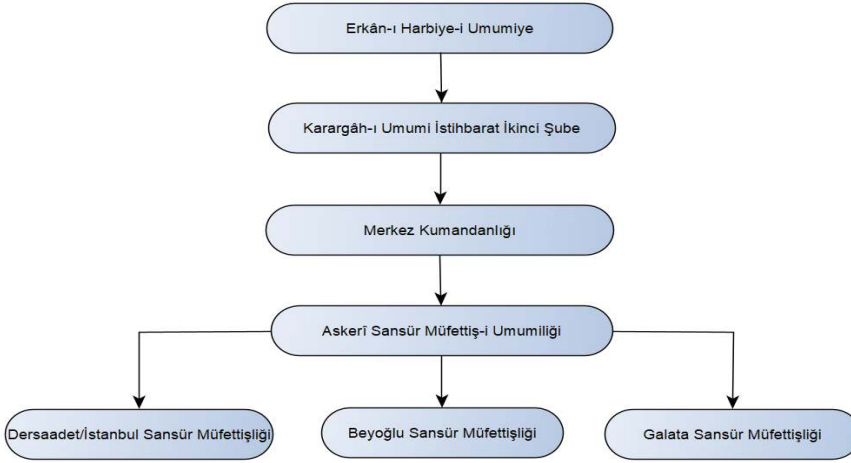
26 ATASE, BDH, 408/258-1613, 48-02, tarihsiz.

27 ATASE, BDH, 408/258-1613; Umut Karabulut, "Osmanlı Devleti'nde Savaş Hukukunun Oluşumu Bağlamında Lahey Konferansları ve Birinci Dünya Savaşındaki Uygulamalar", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 45, 2019, s. 95.



sansür etmek için askeriyeden ve mülkiyeden gerektiği kadar memur bulunacaktı. Postanelerin doğrudan İstihbarat İkinci Şubesiyle haberleşmelerine izin verilmeyecek, haberleşme, Askerî Sansür Müfettiş-i Umumiliği ve Merkez Kumandanlığı vasıtasıyla icra edilecekti (bk. Diyagram 1). Ancak acil durumlarda postaneler, muhasım devletlerin harekâtına ilişkin haberleri veya savaşla ilgili diğer önemli gelişmeleri telefon aracılığıyla İstihbarat Şubesine doğrudan bildirebileceklerdi. Geceleri İstihbarat Şubesinde bir nöbetçi zabıt bulundurulacaktı. Sansür merkezinde ise ikişer kişi nöbet tutacaktı. Resmî evraklarda çok önemli bir hususa rastlanması hâlinde nöbetçi memur hemen Sansür Müfettiş-i Umumiliğine ve Merkez Kumandanlığına durumu bildirecekti. Sansür heyetlerinin bütün muhaberatı tahrirat kâtipleri vasıtasıyla kaydedilecekti<sup>28</sup>. Sansür heyetleri “havadis kaçakçılığı”na yönelik yöntemlere ve casusluk uygulamalarına karşı da uyarılmıştı<sup>29</sup>.

**Diyagram 1:** İstanbul’da Askerî Sansür Teşkilatı Hiyerarşisi



### Beyoğlu Sansür Müfettişliğinin Oluşturulması ve Görevleri

Sansür talimatnamesi gereğince İstanbul’da muhaberatın denetlenmesi için Merkez Kumandanlığı Dairesinde öncelikle bir Askerî Sansür Müfettiş-i Umumiliği oluşturuldu. Bu müfettişliğinin kontrolünde olmak üzere Dersaadet (İstanbul),

<sup>28</sup> ATASE, BDH, 408/258-1613.

<sup>29</sup> Servet Aşvar, “Birinci Dünya Savaşı’nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti’nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 2/S. 3, 2018, s. 7.

Galata ve Beyoğlu Posta ve Telgraf Merkezlerinde üç adet sansür heyeti/müfettişliği kuruldu. Sansür heyetlerinin kadroları dil bilen subaylar ile küçük zabitan ve yetmediği veya bulunmadığı takdirde mülkiye memurlarından oluşturulacaktı. Askerin bulunmadığı yerlerde sansür vazifesi yerel idarenin en büyük amiri tarafından kendi idaresi altında olmak üzere teşkil edilecek bir heyet tarafından yerine getirilecekti<sup>30</sup>.

Dersaadet Şubesi Erkân-ı Harbiyeden Müfettiş Kolağası Sami Bey reisliğinde kuruldu. Sami Bey'in maiyetinde Yüzbaşı Aziz Efendi, Mülazım Hakkı Efendi, Miyak Efendi ve Halil Efendi bulunuyordu. Bir müfettiş, beş memur, on adet lisan bilen küçük zabıt, dördü okur-yazar beş neferden oluşan şubenin görevi, yurt içinden gönderilen bütün telgraflar ile yurt içinden gelen mektupları denetlemek, günlük gazeteleri basılmadan evvel sansürlemek ve önemli gördüklerini Sansür Müfettiş-i Umumiliğine bildirmektir<sup>31</sup>.

Galata Şubesinde müfettiş Yüzbaşı Ali Rıza Efendi idi. Şubede zabitan ve sivillerden oluşan beş memur görev yapacaktı. Bunun yanında lisan bilen on zabıt ve okuryazar dört nefer de görevlendirildi. Bu şube yurt dışından gelen veya yurtdışına gönderilen evrakı denetleyecekti. Rumence ve İtalyanca gazete, evrak ve mektuplar da sansür edilecekti<sup>32</sup>.

Çalışmanın konusunu oluşturan Beyoğlu Sansür Müfettişliğinin en temel görevi ise yurt içinden ve yurt dışından gelen telgrafları eksiksiz olarak sansür etmektir. Her gün iki memur Yolağzı Postanesine giderek buradaki mektupları da muayene edecekti<sup>33</sup>. Beyoğlu Sansür Merkezi, Ağustos 1914'ten itibaren yoğun bir şekilde çalışmaya başladı. Kazım Karabekir de sansürü kontrol etmek için Beyoğlu'na sıklıkla uğradı<sup>34</sup>.

Esasen İstanbul'da bulunan sansür heyetlerinin görevlerini keskin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildi. Zira sansür heyetleri önlerine gelen muhabere evrakını kendi görev alanına girmese de sansür etmekteydi. Bu durum karışıklığa yol açınca şubeler arasındaki vazife daha net bir şekilde taksim edildi. Örneğin

30 ATASE, BDH, 408-258/1613.

31 ATASE, BDH, 408-258/1613, tarihsiz; Hüseyin Kalemli, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Sansür Uygulaması," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 62, 2018, s. 516.

32 ATASE, BDH, 408-258/1613, tarihsiz.

33 ATASE, BDH, 408-258/1613, tarihsiz.

34 Kazım Karabekir, *Günlükler 1906-1948*, C I, Yapı Kredi Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2017, s. 399.

Dersaadet Sansür Müfettişliği tarafından 2 Aralık 1914'te Askerî Sansür Müfettiş-i Umumiliğine bir yazı gönderilerek şubelerin birbirlerinin işlerini yapmaması için önerilerde bulunuldu. Yazıda, emir gereğince iki şubenin de hangi telgrafları sansür edeceği maddeler hâlinde belirtildi. Buna göre;

1- *Dersaadet Sansür Heyetinin Sansür Edeceği Telgraflar;*

- a. İstanbul'dan Beyoğlu'na uğramaksızın doğruca Osmanlı memleketlerinden merkeze gelen telgraflar ve yine Beyoğlu'na uğramaksızın doğruca İstanbul'a çekilen telgraflar,
- b. Beyoğlu'na uğramaksızın taşra merkezleri arasında teati edilen ve İstanbul merkezi vasıtasıyla çekilen telgraflar,
- c. Bu iki madde dâhilinde olmakla beraber Türkçe ve Fransızcadan başka lisanlarla yazılmış telgraflar Beyoğlu Sansür Heyetine havale edilecekti.

2- *Beyoğlu Sansür Heyetine Ait Telgraflar;*

- a. İstanbul merkezine teslim edilmekle beraber harice ait olduğu için Beyoğlu'ndan geçmesi lazım gelen telgraflar,
- b. Beyoğlu merkezine teslim edilip Osmanlı vilayet merkezine ait olan telgraflar,
- c. Doğrudan Beyoğlu'ndan harice mesela Avrupa'ya çekilecek telgraflar,
- d. Taşra merkezleri arasında cereyan etmekle birlikte Beyoğlu'na geçen telgraflar, mesela İzmir'den Trabzon'a çekilen bir telgraf evvela Beyoğlu'na ve ardından İstanbul merkezi vasıtasıyla adresine çekilecekti. Bu tür telgraflar Beyoğlu sansürüne ait olacak Galata'dan verilen telgraflar mutlaka Beyoğlu merkezine uğradığında nereye ait olursa olsun Beyoğlu Sansür Heyeti tarafından sansür edilebilecekti<sup>35</sup>. Dersaadet Sansür Heyetinin sorumluluğunda olan işler bu şube tarafından gerçekleştirilecek, diğer şubeler bu işlere karışmayacaktı.

### **Personel Kadrosu ve Yaşanan Sorunlar**

İstanbul başkent olması itibarıyla sansür sisteminin kalbi konumundaydı. Beyoğlu sansür merkezi ise mektup ve telgrafların sansürlendiği en önemli üç merkezden birisi idi. Beyoğlu Sansür Heyeti kadrosu çoğunlukla çeşitli sınıflara mensup askerlerden oluşmaktaydı. Bu anlamda Kasım/Aralık 1914 itibarıyla Beyoğlu Sansür Heyetinde çalışan ve mesleği asker olan memurların listeleri incelendiğinde Sansür Müfettişi olarak Şemseddin oğlu Piyade Binbaşı Mehmed Küşad [Yazıcıoğlu]

35 ATASE, BDH, 408-258/1613, 19 Teşrinisani 1330.

Bey'in bulunduğu görülmektedir<sup>36</sup>. Küşad Bey'in maiyetinde Yüzbaşı Fazıl Bey, Yüzbaşı Muhiddin Bey, Mülazımievvel Fuad Bey ile dört sivil memur, dört küçük zabıt veya neferden oluşan damga memuru bulunmakta idi<sup>37</sup>.

Binbaşı Mehmed Küşad Bey, Cihangirli olup Meclisi Mebusan Kumandanlığı da yapmıştır. Mektebi 1888'de bitirmiş, 27 Nisan 1911'de Karargâh-ı Umumideki görevine tayin edilmiştir. Küşad Bey, 5 Ağustos 1914'te Beyoğlu Sansür Müfettişliği görevine atanmıştır. Müfettişlikte görevli olan askerlerden birisi de Süleyman Faik oğlu Topçu Kıdemli Yüzbaşı Nahid Efendi'dir. Nahid Efendi, 1896'da Mekteb-i Harbiye'de Fransızca muallim muavini olarak görev yapmış, 23 Temmuz 1908'de memurluğa tayin edilmiştir. 14 Mart 1911'de kıdemli yüzbaşılığa atanan Nahid Efendi, 20 Aralık 1914'te sansür görevine başlamıştır. Diğer sansür memuru ise Mustafa İzzet Babanzade oğlu Mütেকaid Mülazımievvel Fuad Bey'dir. Fuad Bey, Berlin Sefareti ataşemiliter vekilliğinden gelmiştir. Mektebi 1900'de bitirmiş, 1909'da memurluğa atanmıştır. Fuad Bey 11 Ağustos 1914'te sansür görevine getirilmiştir. Tüm subaylar maaşlarını Karargâh-ı Umumiden almışlardır<sup>38</sup>.

M. Küşad Bey'den sonra müfettişliğe Süvari Yüzbaşı Ali Rıza Efendi getirildi. Ancak devlet memurlarının ticaret yasağına rağmen Ali Rıza Efendi'nin görevi sırasında ticaretle uğraştığı anlaşıldı<sup>39</sup>. Ali Rıza Efendi, Başkumandanlık Vekaleti tarafından ticaretle uğraşmaması hususunda uyarılsa da buna devam etmesi üzerine 16 Şubat 1916'da kendisine gönderilen emirde "Ticaretle işgalde devamınız tahkik etmiş ve bu ise sansürde istihdamınıza cevaz bırakmamış olmağla emrin vusulünde müfettişliğe ait umur ve vezaif ve evrakın Mülazımievvel Fuad Bey'e devir teslimi beyan olunur. Yerinize birinin tayini Muamelat-ı Zatiye Müdüriyetine yazılmıştır. Başka bir mahalle tayin edilip edilmediğinizi anlamak için Muamelat-ı Zatiye Müdüriyetine müracaatınız tavsiye olunur" ifadeleri yer almakta idi<sup>40</sup>. Başkumandanlık Vekaleti durumu Muamelat-ı Zatiye Müdüriyetine de bildirerek Ali Rıza Efendi'nin yerine lisan bilen bir zabıtın atanmasını istedi<sup>41</sup>. Müfettişliğe vekaleten 16 Şubat 1916'da Mülazımievvel Fuad Efendi görevlendirildi<sup>42</sup>.

36 ATASE, BDH, 412/1629-008, 17 Teşrinisani 1330.

37 ATASE, BDH, 408-258/1613, tarihsiz.

38 ATASE, BDH, 412/1629-008-01, 17 Teşrinisani 1330.

39 ATASE, BDH, 293-31A/1191-057-01, 3 Şubat 1331.

40 ATASE, BDH, 293-31A/1191-057, 3 Şubat 1331.

41 ATASE, BDH, 293-31A/1191-057-01, 3 Şubat 1331.

42 ATASE, BDH, 293-31A/1191-057-02, 3 Şubat 1331; ATASE, BDH, 293-31A/1191-060, 9 Şubat 1331.

Müfettişliğe birkaç gün içinde Mekteb-i Harbiye’de görevli Binbaşı Faik Efendi atandı. Ancak Faik Bey’in görevi de uzun süreli olmadı. 22 Şubat 1916’da İkinci Şubeden Muamelat-ı Zatiye Müdüriyetine gönderilen yazıda Faik Efendi’nin Mekteb-i Harbiye’deki vazifesine devam etmesi nedeniyle iki görevi uzun süre yürütemeyeceği gerekçe gösterilerek sansür müfettişliğinde istihdamının uygun görülmediği bildirildi. Faik Efendi’nin asıl vazifesi olan Mekteb-i Harbiye’deki eğitim işine dönmesi üzerine<sup>43</sup> onun yerine atanan Fuad Babanzade görevi uzun süre sürdürdü.

Beyoğlu Askerî Sansür Müfettişliğinde çalışan dil bilen Müslüman memurların azlığı nedeniyle şubede yabancı dil bilen gayrimüslimlerin sayısı zamanla arttı. Örneğin 3 Ocak 1915 tarihi itibarıyla 12 ayrı dil masasında toplam 42 sansür memuru görev yapmaktaydı. Türkçe masasındaki 17 memurun tamamı Müslümanlardan seçilmiş, diğer masalarda gayrimüslim memurlara da görev verilmişti (Bk. Ek-1)<sup>44</sup>. Anılan tarih itibarıyla Beyoğlu Sansür Merkezi dil masalarındaki memurların dağılımı şu şekildedir<sup>45</sup>.

**Tablo 1:** Beyoğlu Sansür Merkezi Dil Masalarındaki Toplam Memur Sayısı (3 Ocak 1915)

Dil Masaları	Kişi Sayısı
Türkçe	17
Rumca	1
Ermenice	6
Almanca	2
Fransızca	6
Arapça	2
İngilizce ve Fransızca	1
İtalyanca	2
Musevice	2
Macarca	1
Rumence	1
Bulgarca	1
<b>Toplam</b>	<b>42</b>

43 ATASE, BDH, 293-31A/1191-060, 9 Şubat 1331.

44 ATASE, BDH, 412/1629-008-03, 21 Kanunuevvel 1330; ATASE, BDH, 412/1629-008-04, 21 Kanunuevvel 1330.

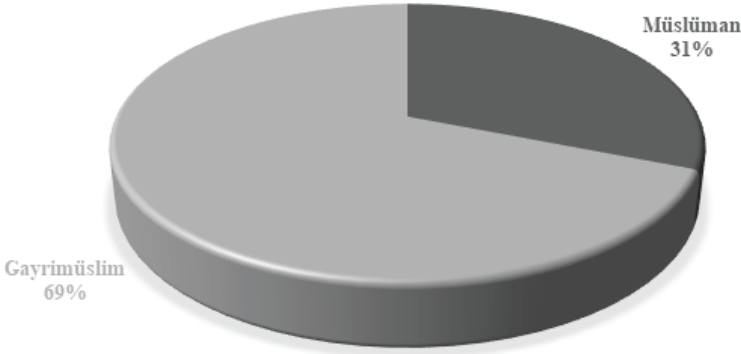
45 ATASE, BDH, 412/1629-008-06, 21 Kanunuevvel 1330.

3 Ocak 1915 tarihli cetvele göre Beyoğlu Sansür Müfettişliğinde görevli sansür memurlarının dağılımı ile Türkçe dışında yabancı dil masalarında çalışan memurların dağılımı Grafik 1 ve 2'deki gibidir.

**Grafik 1:** Sansür Memurlarının Dağılımı



**Grafik 2:** Türkçe Dışında Yabancı Dil Masalarında Görevli Müslüman ve Gayrimüslim Sansür Memurlarının Dağılımı



Sansür heyetlerinde istihdam edilen memurlar büyük bir çoğunlukla silahsız hizmete ayrılmış askerlerden oluşmakta idi. Bu memurlar çeşitli sınıflara mensuptu. Ahz-ı Asker şubeleri sansür memuru istihdamı açısından önemli idi. Silahsız ve sabit hizmete ayrılan askerler içerisinde lisan bilen, ahlakı düzgün ve bilgisi yeterli olanlar sansürde istihdama elverişli olarak kabul edilirdi<sup>46</sup>. Sansür müfettişliğinde çalışan memurların güvenilir olmasına özellikle dikkat edilmekte idi<sup>47</sup>.

<sup>46</sup> ATASE, BDH, 427-578/1685, 001-033, 29.1.1333.

<sup>47</sup> ATASE, BDH, 293-31A/1191-057-01, 3 Şubat 1331.

Savaş boyunca sansür sisteminde yaşanan en önemli sıkıntı lisan bilen zabıt eksikliği idi. Bu nedenle sansür hizmetlerinin güvenli bir şekilde icra edilmesi güçleşiyordu. İkinci Şube bu alandaki eksikliği Hariciye Nezareti memurlarının kısmi zamanlı çalışmalarıyla kapatma yolunu izledi. Bu durumda bir memur iki ayrı yerde/dairede görevlendirildi. Nezarete görevli Almanca mütercimler buna örnek verilebilir. Ancak bir memurun iki ayrı yerde görevlendirilmesi her iki işin de aksamasına neden oldu. Örneğin Hariciye Nezaretinden Başkumandanlık Vekaletine gönderilen 4 Ocak 1916 tarihli yazıdan anlaşıldığı üzere yabancı uyruklu olup Hariciye Nezareti Almanca mütercimi olan Mosis Efendi haftanın belli günleri askerî sansür merkezinde görevlendirilmişti. Bu görevinin yanında iki gün de Hariciye kalemindeki esas görevine devam edecekti. Ancak Mosis Efendi, bilahare iki postanede birden istihdam edilince asıl görevi olan Hariciye kalemine uğrayamaz oldu. Memurun asıl dairesine gidememesi nezaretteki işleri aksatmış, vekil memur da tedarik edilemeyince acilen tercüme yapılması gereken Almanca evrak birikmeye başlamıştı. Bu nedenle Hariciye Nezareti, Başkumandanlık Vekaletine bir yazı göndererek Mosis Efendi'nin önceden olduğu gibi iki gün kaleme devam etmesini talep etti<sup>48</sup>.

Nezaretin bu isteğinin hemen yerine getirilemediği anlaşılmaktadır. Zira 24 Ocak 1916'da Başkumandanlık Vekaletine gönderilen ikinci yazıda, Mosis Efendi hakkındaki istek tekrarlandı. Söz konusu yazıda Sadaret makamından ve diğer resmî dairelerden Hariciye Nezareti Tercüme Odasına gönderilen Almanca evrakın çoğalarak yığılmış olduğu, bu durumun daha önceki tezkerede de belirtildiği vurgulandı. Mosis Efendi'nin Harbiye Nezaretinin ricası üzerine Beyoğlu Sansür Müfettişliğinde görevlendirildiği ancak Hariciye kaleminde yığılan ve bekleyen resmî evrakın tercümesi için kendisine ihtiyaç duyulduğu hatırlatıldı. Sansür görevi devam etmekle birlikte Hariciye Nezaretindeki görevine de ivedilikle gönderilmesi istendi<sup>49</sup>. Sansür pratiğini zorlayan personel ihtiyacı Bahriye sınıfında bulunan subaylar aracılığıyla da giderilmeye çalışıldı<sup>50</sup>.

48 ATASE, BDH, 415-288/1639-042, 22 Kanunuevvel 1331.

49 ATASE, BDH, 415-288/1639-042-02, 11 Kanunusani 1331.

50 ATASE, BDH, 412/1629-027, 16 Haziran 1331; ATASE, BDH, 412/1629-027-01, 15 Haziran 1331; ATASE, BDH, 412/1629-027-02, 15 Haziran 1331; ATASE, BDH, 412/1629-027-02, 15 Haziran 1331; ATASE, BDH, 293-31A/1191-060-01, 17 Şubat 1331.

Sansür sisteminde personel ihtiyacının karşılanması yolundaki esnek çözümler kimi zaman ciddi problemlere neden oldu. Sansürde görev yapan gayrimüslimler arasında çeşitli zararlı cemiyetlere üyeliği tespit edilenler görevinden hemen uzaklaştırıldı. Örneğin Beyoğlu'nda görevli Berç Saatçıyan Efendi'nin Taşnaksut-yun Komitesine mensubiyeti nedeniyle görevinde kalması uygun görülmemiş<sup>51</sup> ve Beyoğlu Sansür Müfettişliği tarafından 28 Mart 1915'te İkinci Şubeye aşağıdaki yazı gönderilmiştir:

2-4 Mart 1331 tarihli emirname-i âlilerinde “Berç Saatçıyan” Efendinin yerine tayin edileceği işâr edilen İngilizce ve Almancaya aşına bir memur henüz ne tayin edilmiş ve ne de buraya gönderilmiştir. Mevkiin nezaketi itibariyle Beyoğlu Sansür Heyetinin bu gibi bir memurun uzun müddet mahrumiyeti hizmetin hîn-i ehemmiyeti nokta-i nazarından caiz olamayacağından bâlâda beyan olunan elsineye aşına bir memurun müsaade-i intihâb ve tayini hususunun icâb edenlere emir buyrulması mercûdur efendim. Beyoğlu Sansür Heyeti<sup>52</sup>.

Bu yazı üzerine, Beyoğlu sansür heyetinde boş kalan memur kadrosuna İstanbul Sansür Merkezinde görevli Piyade Mülazımievvel Cafer Efendi tayin edildi<sup>53</sup>. Ancak Cafer Efendi sansür merkezinde uzun süreli çalışmadı. İkinci Şube tarafından 30 Nisan 1915'te Muamelat-ı Zatiye Müdüriyetine gönderilen yazıdan anlaşıldığı üzere Cafer Efendi zabıtana daha çok ihtiyaç bulunan Üçüncü Kolorduya tayin edildi<sup>54</sup>.

Sansür memurlarının hastalık gibi ani gelişen nedenlerden dolayı işten ayrılmaları zaten zorluklarla işleyen sansür sistemini felç edebiliyordu. Sansür Müfettişliği hastalanan memurun yerine yeni bir memur istese de bu boşluğun doldurulması kısa sürede mümkün olmuyordu. Hastalanan memurun tedavisi sonuçlanıncaya kadar ve sağlık raporuna göre beklenmek durumunda olduğundan İstihbarat Şubesi, yerine memur ataması da yapamamakta idi<sup>55</sup>. Bu sıkıntılar İstanbul'daki sansür müfettişlikleri tarafından dile getirilmekte idi. İstihbarat İkinci Şubesine gönderilen 7 Eylül 1917 tarihli yazıda Beyoğlu ve İstanbul sansür heyetlerinin

51 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti 2. Şube (DH.EUM.2.Şb), 5/64, 11 Cemaziyelevvel 1333.

52 ATASE, BDH, 412/1629-014, 15 Mart 1331.

53 ATASE, BDH, 412/1629-014-01, 16 Mart 1331.

54 ATASE, BDH, 412/1629-019-01, 21 Nisan 1331; ATASE, BDH, 412/1629-019, 17 Nisan 1331.

55 ATASE, BDH, 428-31B/1686, 013-03, 2 Eylül 1333.



idaresi dört zabite verildiğinden bunlardan birinin hastalık vesaire gibi sebeplerden dolayı görevlerinden ayrılmaları hâlinde anılan iki merkezden birinin zabitsiz kaldığı dile getirildi. Sansür Müfettişliklerinin görevlerinin arttığı, özellikle İsviçre mektuplarının zabitan tarafından kontrol edilmesi, yabancı memleketlere ait mektupların ve telgraf adreslerinin günlük olarak listelere yazılmasının emredilmesiyle iş yükünün ciddi ölçüde arttığı altı çizildi. Bu işlerle bizzat meşgul olmak ve nezaret etmek üzere bir veya iki zabite daha ihtiyaç hissedildiği, faal hizmetlerde istihdam edilemeyen malûl zabitelerden birkaçının sansür işlerinde istihdam edilmeleri için tayinlerine müsaade edilmesi istendi<sup>56</sup>.

Sansür işlemlerinin mahrem koşullarda yapılması için yeterli oranda odacı, müstahdem ve sansür memuru ihtiyacı vardı. Beyoğlu Sansür Müfettişliği bu eksiklik nedeniyle resmî hizmetleri layıkıyla yerine getirememektedir. Sansür dairesinde nöbete kalacak personel bulunmaması nedeniyle uygunsuz kişilerin sansür odasına girmesi mahremiyeti zedelemektedir. İstihbarat Şubesi bu eksiklikler üzerine 2 Haziran 1916'da Beyoğlu sansür odasının dışarıyla ilgisinin kesilmesi ve sansür vazifesinin özellikle Beyoğlu'nda tamamen mahrem cereyan etmesi için iki nefer görevlendirdi<sup>57</sup>.

### **Beyoğlu Sansür Müfettişliğinin Sansür Faaliyetleri**

Osmanlı Hükûmeti, Avrupa'da savaş başladığında tarafsızlığını ilan etti ve telgraf sansürü de ilk etapta bu siyasal duruma göre şekillendi. Yukarıda belirtildiği üzere Beyoğlu Sansür Merkezinin en önemli görevi telgraf sansürü idi. 17 Ağustos 1914'te Harbiye Nezareti tarafından Beyoğlu ve İstanbul Sansür Heyetlerine gönderilen bir yazıda yurt dışından gelen ajans telgraflarının geldiği anda Beyoğlu telgrafhanesinde sansür edilmesi emredildi. Hatta bu telgrafların gazetelere konulurken de tekrar sansür edilmesi istendi. Bu işlemlerin ivedilikle yapılması için gerekirse sivil sansür memurlarının tayini önerildi<sup>58</sup>. İstihbarat İkinci Şubeden Beyoğlu Sansür Heyetine gönderilen bir yazıda hükûmetin tarafsızlığını ilan etmiş olması nedeniyle telgraf haberleşmesinin sansürüne dikkat edilmesi gerektiği bildirildi. Kamuoyunu tahrik edecek havadislerle kesinlikle izin verilmemesi, sansür için vakit müsait değilse telgrafların geçici olarak bekletilmesi istendi. Bununla

56 ATASE, BDH, 428-31B/1686, 013, 7 Eylül 1333.

57 ATASE, BDH, 425-45/1677-025, 14 Mayıs 1332, ATASE, BDH, 425-45/1677-025-01, 16 Mayıs 1332; ATASE, BDH, 425-45/1677-025, 20 Mayıs 1332.

58 ATASE, BDH, 443-50/H1,001-3a, 4 Ağustos 1330; ATASE, BDH, 408/258-1613, 4 Ağustos 1330.

birlikte savaşılan taraflara ait ufak tefek galibiyet veya mağlubiyetlerin sansür edilmesine gerek olmadığı da dile getirildi<sup>59</sup>.

Telgraf sansürünün merkezi İstanbul idi. Sınır bölgelerinde bulunan şehirlere gelen mektuplar dahi İstanbul'da sansür edilmekte idi. Osmanlı Hükûmeti, Ağustos 1914'te Osmanlı memleketleri ile yabancı ülkeler arasında teati edilen telgrafların Fransızca, Türkçe ve Arapça olarak gönderilmesini talep etti. Telgrafların ancak bu şekilde kabul edilebileceğini yabancı ülkelere bildirdi. Beyoğlu merkezi ile Odesa, Köstence kablo hatları ve Sofya üzerinden karadan giden telgraf hatlarının Beyoğlu merkezi tarafından kontrol edilmesi kararlaştırıldı. Bu hatlardan açık olarak gelen telgraflar sansürlendi. Ancak bunların içinde bazen Fransızca dışında çeşitli lisanlarda telgraflar ile şifre telgraflara da rastlanmakta idi. Sansür Talimatnamesi gereğince şifreli telgraflar kabul edilmedi. Bu durum bazı sorunların yaşanmasına sebep oldu. Çünkü hükûmetlere ait resmî telgrafların çekilmesi uluslararası telgraf nizamnamesi esaslarına göre yapılmakta idi. Çeşitli ülkelerden transit olarak geçen resmî olmayan telgraflarda Fransızca, Türkçe ve Arapça dışındaki lisanslar kullanıldı ise bu telgrafların çekilip çekilmeyeceğine dair soru işaretleri oluştu. Posta Nezareti bu tür telgrafların sansüre tabi tutulup tutulmayacağını Harbiye Nezaretine sordu<sup>60</sup>.

Osmanlı Hükûmeti'nin savaşa girme niyeti belirince ticari belgelere de sansür gündeme geldi. Bu bağlamda iâşe ve ikmal faaliyetlerine yönelik bilgileri içeren telgraflar denetlenmeye başlandı. Zahire ve erzak talepleri hususunda yazılmış telgraflar sansürlendi. 25 Ağustos 1914'te İkinci Şube tarafından Beyoğlu ve İstanbul Sansür Heyetlerine gönderilen yazıda, Osmanlı topraklarından yabancı memleketlere zahire, erzak ve diğer malların ihracının Meclis-i Vükelâ kararıyla yasaklandığı bildirildi. Bu maddelerin siparişine dair içeriden ve yurt dışından gelecek telgrafların alıkonulması ve İkinci Şubeye iletilmesi istendi<sup>61</sup>.

Osmanlı Hükûmeti 11 Kasım 1914'te İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı resmen savaşa dâhil olunca telgraf sansürü daha sertleşti. Sansür Talimatnamesi gereğince adı geçen muhasım devletlerle haberleşme tamamen kesildi. Alman şirket tarafından yapılan İstanbul-Köstence denizaltı kablo hattı hariç bütün hatlardaki haberleşme Kasım 1914'te sonlandırıldı. Bulgaristan ile Sofya üzerinden Avrupa'ya

59 ATASE, BDH, 443-50/H1, 001-04, 8 Ağustos 1330.

60 ATASE, BDH, 443-50/001-04a, 001-005, 13 Ağustos 1330.

61 ATASE, BDH, 443-50/H1, 001-04a, 12-13 Ağustos 1330.

ulaşan telgraf hattının Avrupa kısmında da iletişim engellendi<sup>62</sup>. Öte yandan Müttefik Devletlere ait resmî mektuplar ile tarafsız ve müttefik hükûmetlerin siyasi memurlarının resmî mektupları sansür edilmeyecekti<sup>63</sup>. Donanma, Müdafaa-i Milliye, İttihat ve Terakki, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye gibi kuruluşların resmî mühürlerini içeren mektupları da sansür kapsamı dışında bırakılmıştı (35. madde). Tarafsız devletler sefarethanelerinin düşman memleketlerindeki kendi sefir ve konsoloslarına ait resmî mektupları<sup>64</sup> ile sefir ve konsolosların şifreli haberleşmeleri de bazı kısıtlamalara tabi tutuldu. Yabancı ülkelerle doğrudan muhabere eden telgraf merkezleri belirlendi<sup>65</sup>.

Şifreli telgraflar talimatname gereğince yasaklanmıştı. Ancak bazı makamların şifreli haberleşmelerinde nasıl bir muamele yapılacağı savaşın pratiği içinde şekillendi. Örneğin Sansür Talimatnamesinde Papalık makamının şifreli yazışmaları hakkında bir esas bulunmamaktaydı. Bu nedenle anılan makamdan gelen şifreli telgraflara nasıl bir muamele yapılacağı da kurumlar arasında uzun bir yazışmaya neden oldu. Posta, Telgraf ve Telefon Nazırı tarafından 23 Aralık 1914'te Başkumandanlık Vekaletine gönderilen yazıya göre 19 Aralık 1914'te *Cardinal Gasparri* imzasıyla Papa'nın Dersaadet vekiline 117 kelimeli bir şifre telgraf gelmiş idi. Talimatname gereğince tarafsız devletler sefirleri kendi hükûmetleri dış işleriyle ve tarafsız devletler sefirleriyle şifreli olarak telgraf haberleşmesi yapabileceklerdi. Ancak Papalık makamı ile ilgili açık bir hüküm yoktu. Bu nedenle Papa'nın, Dersaadet vekili ile yapacağı şifre telgraf teatisine ve bu tür telgraflara ne şekilde işlem yapılacağı soruldu<sup>66</sup>.

Bu konuda makamlar arasında görüş ayrılığı vardı. Sadrazamlık, Papa'nın Dersaadet vekilinin şifreli telgraf göndermesine karşı idi. Çünkü yasal düzenlemelere göre şifreli telgraf gönderme ayrıcalığı müttefik ve tarafsız devletler sefirlerine aitti. Sadrazamlık, Papa'nın Dersaadet vekiliyle şifreli telgraf yoluyla haberleşmesinin uygun olmadığını bildirdi. Üstelik İstanbul'daki Papalık vekili hiçbir resmî sifata da sahip değildi. Sefirlere ait müsaadenin Papa vekilini kapsamaması gerekçesiyle telgrafın alıkonulmasının uygun olacağı ifade edildi<sup>67</sup>. Nihayetinde yaklaşık bir ay

62 ATASE, BDH, 425-45/1677-003-04, 6 Teşrinisani 1330.

63 ATASE, BDH, 408-258/1613, 29 Teşrinisani 1330.

64 ATASE, BDH, 408-258/1613, 25 Teşrinisani 1330; ATASE, BDH, 2709/341, 3-8, tarihsiz; ATASE, BDH, 3183/17, 1-6, 11.

65 ATASE, BDH, 443-50/H1-001-01, 20 Temmuz 1330-24 Temmuz 1330; ATASE, BDH, 443-50/H1,001-02a, 26 Temmuz 1330; Kalemli, agm., s. 509-510.

66 ATASE, BDH, 409-275/1615, 025, 10 Kanunuevvel 1330.

67 ATASE, BDH, 409-275/1615, 025-03,04, 18 Kanunuevvel 1330; ATASE, BDH, 409-275/1615,

sonunda Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın telefonla Beyoğlu Sansür Müfettişliğine emir vermesi üzerine nöbetçi zabıt Fuad Babanzade şifreli telgrafa müsaade etti ve telgraf sahibine teslim edildi<sup>68</sup>.

Savaşın ilerleyen safhalarında sansür heyetlerinin vazifeleri ve bu vazifenin nasıl ifa edileceği hususunda sansür müfettişliklerine yeni talimatlar gönderildi. Örneğin yedi maddeden oluşan 8 Ocak 1916 tarihli talimatnamenin ilk maddesinde Beyoğlu Sansür Müfettişinin sansür talimatnamesinin esaslarını ve buna ek olarak verilecek emirleri uygulamakla yükümlü olduğu ifade edildi. İkinci maddede Beyoğlu Sansür Heyetinin zabitan ve memurların bildikleri lisanlar dikkate alınarak Sansür Talimatnamesinin 37-40. maddelerini yerine getirmek amacıyla iki gruba ayrılacakları bildirildi. Her gruba yirmi dört saat nöbet görevi verilecekti. Üçüncü maddeye göre nöbetçi zabıt ve muavinler, yirmi dört saat boyunca vazifeleri başından ayrılmayacaklardı<sup>69</sup>.

Dördüncü maddede sansür görevi ve nöbette tutulması gereken kayıtlara ilişkin bilgiler yer aldı. Buna göre ilk olarak "Mahrem Dosya" adıyla bir kayıt defteri oluşturulacaktı. Bu dosya bizzat müfettiş tarafından tutulacak ve korunacaktı. Dosyada İstihbarat İkinci Şubeden gelen yasaklı emirler bulunacaktı. Bu yasaklı emirlerin içeriği gerekli olması hâlinde Beyoğlu sansür zabitanı ile paylaşılacaktı. Gizli emirlerin yerine getirilmesi için Telgraf Müdüriyeti ile bağlantıya geçilmesi gerekiyor ise Sansür Müfettişliği bunu bizzat takip edecek ve yerine getirecekti. Ancak görev ifa edilirken emrin mahremiyeti korunacaktı. Dördüncü maddede ayrıca "Evâmir Dosyası" evrakından bahsedildi. Bu dosyada İstihbarat İkinci Şubeden gelen emirler bulunurdu. Zabıt, nöbeti sona erdiğinde bu dosyayı diğer nöbetçiye teslim ederdi. Beyoğlu Sansür Müfettişliğinde bulunan diğer bir evrak ise "Evâmir Kaydına Mahsus Defter" idi. Bu defterde nöbete dâhil olacaklar ile nöbet devir teslim evrakı yer alırdı. Ayrıca İstihbarat Şube Müdüriyeti tarafından telefonla veya şifâhen verilen emirler de kaydedilirdi. Emrin tarih, saat ve tebliği yazılırdı. Emrin altına emri yazan müfettiş veya zabıt imzasını atardı. Bütün sansür zabıtları ve muavinleri de bu emri görüp okuduklarına dair imza atmak zorunda idiler. Söz konusu emri alan ve deftere kaydeden müfettiş veya

---

025-05, 21 Kanunuevvel 1330.

68 ATASE, BDH, 409-275/1615, 025, 10 Kanunuevvel 1330; ATASE, BDH, 409-275/1615, 025-1,2, 14 Kanunusani 1330.

69 ATASE, BDH, 413/299-1633-038, 26 Kanunuevvel 1331; ATASE, BDH, 2709/341, 3-5,5a, tarihsiz.

nöbetçi zabıt, defteri yirmi dört saat sonra kontrol ederek emrin görevli kişiler tarafından okunup imzalandığını tetkik etmekle görevli idi<sup>70</sup>.

Sansür müfettişliklerinde tutulan bir diğer kayıt defteri ise “Mevkûf Telgraflar Dosyası ve Buna Mahsus Kayıt Defteri” idi. Beyoğlu Sansür Merkezince alkonulan telgrafların sureti bu defterde tutulurdu. İstihbarat Şube Müdüriyetinin 15 Ağustos 1915 tarih ve 140-12 numaralı emir ve buna uygun olarak verilen diğer emirlerin bir sureti mevkuf telgraflar dosyasında muhafaza edilirdi. Tetkik edildikten sonra tekrar adreslerine teslimi emredilen telgraflar üzerine işaret konulur ve buna mahsus deftere de telgrafın adresine verilmesi hangi makamdan ve ne suretle emredildiği, telgrafın içeriğinin özeti ile kaydedilirdi. İzin için şubeye gönderilen telgrafların numarası, tarihi ve içerik özeti de defterde yer alırdı. Buna dair 48 saat içinde şubeden cevap gelmez ise nöbetçi zabıt söz konusu telgrafi telefonla şubeden öğrenmek zorunda idi<sup>71</sup>.

Talimatnamenin beşinci maddesinde nöbet tutan zabıtların nöbetin devir ve tesliminden sorumlu oldukları ifade edilmişti. Altıncı maddede ise sansür müfettişi talimat ve emirlerin yerine getirilmesinden ve sansür vazifesinin ifası hakkında yapılan talimatnamenin uygulanmasından sorumlu tutulmuştu. Müfettiş, Beyoğlu sansürünün sorumlu olduğu bölgelerde suiistimale meydan vermeyecek şekilde telgrafın yalnız nöbetçi zabıt tarafından kullanılmasını sağlayacaktı. Keza telgraf muhabere başmemuru ile sansür nöbetçi heyeti arasında tetkik için ve mühürlü olarak birbirine verilen telgrafları götürüp getiren hizmetlinin suiistimalini önlemek amacıyla gerekli tedbirler alınmak zorundaydı. Yedinci maddeye göre tetkik edilen her telgrafın alt kısmına telgrafa yapılan muameleye göre sansür mührü basılması ve tetkik eden kişinin bizzat kendi eliyle imzasını atması şarttı<sup>72</sup>.

Sansür heyetlerinin önemli görevlerinden birisi de gazeteleri tetkik etmektir. Gazeteler her sabah ve her akşam kontrol edilerek talimatnamede belirtilen yasaklar çerçevesinde sansüre tabi tutuldu. Başkumandanlık Vekaleti, sansür heyetlerinin bu husustaki görevlerini sık sık hatırlattı. 20 Mart 1916’da İstihbarat İkinci Şube tarafından Beyoğlu Sansür Müfettiş Vekili Mülazımievvel Fuad Bey’e gönderilen bir emirde vazifenin aksatılmadan yerine getirilmesi için şu hususlara dikkat edilmesi gerektiği bildirilmişti;

70 ATASE, BDH, 413/299-1633-38-2, 26 Kanunuevvel 1331.

71 ATASE, BDH, 413/299-1633-38-2, 26 Kanunuevvel 1331.

72 ATASE, BDH, 413/299-1633-38-03, 26 Kanunuevvel 1331; ATASE, BDH, 2709/341, 3-6, tarihsiz.

1- Sansür Müfettişi her sabah bizzat Beyoğlu Alman istihbarat şubesine uğrayacak, orada teşhir edilen evrakı ve gazeteleri gözden geçirecekti. Bu evrak içerisinde Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin resmî tebliğlerine uygun olmayan neşriyat ve ilanlara rastlanması hâlinde neşredilen yayının veya ilanların tarih ve numarasını kaydedecekti. Alman İstihbarat Şubesinde cereyan eden işlemlerde sıra dışı bir durumla karşılaşılması hâlinde bu durum etraflıca not edilerek Osmanlı İstihbarat Şubesine bildirilecekti.

2- Her Perşembe haftalık gözlemlerini İstihbarat Şubesine rapor edecekti<sup>73</sup>.

Beyoğlu Sansür Merkezinin fiziksel şartları, işlerin talimatnamelerde belirtildiği şekilde yürütülmesine izin vermemiştir. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi için sık sık talepte bulunduğu hâlde özellikle gece nöbetine kalan sansür memurlarına yatak temin edilememiş, uygun çalışma düzeni sağlanamamıştır<sup>74</sup>.

### **Ağır İş Yükünün Sansürde Yarattığı Aksaklıklar**

Telgraf sansürünün aksamaması için Beyoğlu Sansür Müfettişliği ile Beyoğlu Telgraf Müdüriyeti istişare içerisinde çalıştı. Ancak bazen sansür edilmiş telgrafların iletilmesi hususunda anlaşmazlıklar yaşandı. 30 Nisan 1916'da Beyoğlu sansür nöbetçi zabiti Yüzbaşı Reşid Bey tarafından Beyoğlu Sansür Müfettişliğine gönderilen bir bilgilendirme yazısında nöbeti sırasında gelen bir telgrafta resmî tebliğe aykırı ifadeler bulunduğu bildirilmekte idi. Söz konusu telgraf bir ajansa aitti. Yüzbaşı Reşid Bey, telgrafi tashih ederek gönderilmek üzere ilgili memura verdi. Ancak nasıl oldu ise ajansın göndermiş olduğu bültende telgraf tashih edilmemiş hâliyle yani ilk şekliyle yayımlandı. Yaptığı bu hatanın açıklanması istendiğinde ajans, telgrafın kendilerine aynen bu şekilde geldiğini bu nedenle neşrettiklerini dile getirdi. Bunun üzerine ajansa gönderilen telgraf sureti istendi. Tetkik sonucunda gerçekten de gönderilen telgrafın tashih edilmemiş nüsha olduğu ve muhabere memurları tarafından gönderildiği anlaşıldı. Bunun üzerine Beyoğlu Sansür Müfettişi Fuad Babanzade 1 Mayıs 1916'da Beyoğlu Telgrafhanesi Müdüriyetine bir yazı göndererek bu hatadan sorumlu olan memurların isimlerinin tespit edilerek kendisine iletilmesini istedi<sup>75</sup>.

Beyoğlu Telgraf Müdürü Sefa Bey tarafından 2 Mayıs 1916'da gönderilen cevabi yazıda duruma açıklık getirildi. Sefa Bey, vazifenin yükü nedeniyle kelime

73 ATASE, BDH, 413/299-1633-43, 6-7 Mart 1332.

74 ATASE, BDH, 427-578/1685, 001-068, 27.3.1333.

75 ATASE, BDH, 412-14/1630, 002-08a, 17 Nisan 1332.

tashihinin dikkatten kaçmış olmasının son derece üzücü olduğunu bildirdi. Bu tür hataların önünü almak için sansür gerektiren telgrafların ayrı zarflar içinde ve başmemura hitaben gönderilmesini önerdi. Bu önlemi daha önce de talep ettiklerini hatırlattı. Sefa Bey ayrıca “telgraflarda her çeşit düzenleme ve düzeltmeleri yapma vazifesinin sansüre ait olduğunu, bu vazifenin bir kısmını muhabere başmemurlarına yaptırmanın uygun olmadığını” dile getirdi. Muhabere memurlarının asıl vazifelerine uygun olmayan işlerden dolayı suçlanamayacağını, bunun haksızlık olduğunu vurguladı. Hatalara meydan vermemek için sansür memurları tarafından telgrafların tashih işlemi yapıldıktan sonra telgraf kopyalarının muhabere memurlarına gönderilmesini istedi<sup>76</sup>.

Sefa Bey’in açıklamalarına karşı Fuad Babanzade tarafından 6 Mayıs 1916’da gönderilen cevabi yazıda telgrafların sansürlendikten sonra nasıl iletileceğine ilişkin esaslar yeniden hatırlatıldı. Buna göre telgraflar sansür heyetince incelendikten sonra kapalı zarflar içerisine konacaktı. Bu kapalı zarfların üzerine “Sefa Bey’e” ibaresi yazılarak muhabereye gönderilecekti. Bu tür sansür edilmiş telgrafları içeren zarflar muhabere memurları tarafından kesinlikle açılmayacaktı. Fuad Bey, telgrafhane müdürünü eleştirmişti. Mevcut sansür uygulamasının seferberliğini başlangıcından itibaren devam ettiği, iki seneye yakın bir müddetten beri telgrafhanede yerleşmiş olan bu usulün Telgraf Müdürlüğü tarafından da bilinmesi gerektiğini hatırlattı.

Beyoğlu Sansür Müfettişini rahatsız eden bir diğer husus sansürlenerek Telgraf Müdürlüğüne gönderilen bazı telgrafların mahremiyetinin zarar görmüş olmasıydı. Telgrafhanedeki çoğu memur telgrafların içeriğini öğreniyordu. Fuad Bey’in gönderdiği yazıya göre telgrafın sansür tarafından kısmen çıkarılan veya tashih edilen kısımlarının alıcı tarafından anlaşılması gerekli idi. Bunun olabilmesi için muhabere dairesinin, tashih edilmiş telgrafi gönderirken düzeltmelerden arınmış hâlde sahiplerine iletmesi zorunluymuştu. Bu uygulama esasen Telgraf Müdüriyeti tarafından bilinmekte ise de müdürlük, telgraflar sansürlendikten sonra tashih edilen kopyaların da gönderilmesini istemekteydi. Fuad Babanzade, Telgraf Müdüriyetinin sansüre ait bir vazife olan telgraflardaki her türlü tashih ve tadilatın yapılması işleminin bir kısmının muhabere başmemurlarına bırakılma iddiasını ise kesinlikle reddetti. Fuad Bey, telgrafhane memurlarının normal zamanlardaki esas vazifeleri içinde de bazı telgrafları alıkoyarak tekrar çekmeleri işinin bulunduğunu, harp koşulları nedeniyle herkesin yüklenmiş olduğu bir vazife olduğunu,

76 ATASE, BDH, 412-14/1630, 002-08a, 19 Nisan 1332.

dolayısıyla sansür memurlarına yüklenecek fazla vazifenin işlerin aksamasına neden olacağını savundu. Fuad Bey, sansürün amacının memleketin müdafaasına ve selametine çalışmak olduğunu vurguladı.

Fuad Babanzade, sansür memurları tarafından kontrolden geçirilen telgrafların çıkartılan bölümlerinin İstihbarat İkinci Şubeye takdim edildiğini hatırlatarak önemli ve özel durumu olan telgrafların bir veya önemine göre üç kopyasının çıkarıldığını hatırlattı. Söz konusu telgrafların sakıncalı kısımlarının sansür heyetince çıkarılarak zaten düzenlendiğini, muhabere memurlarının görevinin ise telgrafların sahiplerine verilecek nüshalarını düzenleyerek yeniden kopyalamaktan ibaret olduğunu hatırlattı. Harp şartları nedeniyle sansür memurlarının iş yükünün had safhaya ulaştığını, her bir telgrafın biri telgrafhaneye gelen aslı ve diğeri ise alıcısına gönderilen kopya olmak üzere iki nüsha hâlinde sansür evrakına eklendiğini, dolayısıyla sansür memurlarının telgraf işlemlerinin uzun sürdüğünü hatırlattı. Sansür memurları telgrafın tevkif edilen kısmını yazmalarına rağmen başmuhabere memuru bu ibareyi dikkate almayarak telgrafın sahibi tarafından verilen ilk ve tashihsiz nüshasını alıcıya göndermişti<sup>77</sup>. Bu durum Fuat Bey tarafından eleştirildi. Telgraf Müdürlüğünün Sansür Müdürlüğü ile muhabere dairesi arasında öteden beri cereyan eden şartlara vakıf olamadığını dile getirdi. Sansürlenmiş telgrafların alıkonulmuş veya içeriğinden çıkarılmış kısımlarının dikkate alınmadan gönderilmesinin büyük sorunlara sebebiyet vereceği, bu hataların önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini hatırlattı<sup>78</sup>.

Bunun üzerine Beyoğlu Telgraf Müdürü Sefa Bey tarafından 7 Mayıs 1916'da Beyoğlu Sansür Müfettişliğine gönderilen bir yazıda ufak tedbirler alınması hâlinde büyük külfetlerin ortadan kalkacağına dair öneriler sunuldu. Sansür tarafından gönderilen her telgraf paketinin başmemur tarafından açılmasının maddeten mümkün olmayacağını, bu durumun telgrafların gecikmesine neden olacağını bildirdi. Bunu engellemek için görevli memurların zarfları açarak kısmen veya tamamen tevkif edilmiş telgrafları bir zarfa, gönderilmesine izin verilmiş telgrafları ise diğeri bir zarfa koymasının işleri oldukça kolaylaştıracağına değindi. Sansür merkezi tarafından yapılması çok külfetli olmayan bu işin hem telgrafların gecikmesini engelleyeceği hem de telgraf sansüründe hatalar yaşanmasının önünü alacağı ifade edildi. Esasen öteden beri sansür tarafından alıkonulan telgrafların üzerleri çizilmekte idi. Ya da satırların üzerine alıkonulduğuna dair

77 ATASE, BDH, 412-14/1630, 002-07, 002-07a, 23 Nisan 1332.

78 ATASE, BDH, 412-14/1630, 002-07, 002-08, 24-28 Nisan 1332.



“tevkif edilmiştir” yazısı yazılmaktaydı. Ancak bu uygulamaların bazen aksaması karışıklığa neden olmuştu. Sansür memurları tarafından tevkif edilen telgrafların üzerine konulması gereken işaretin unutulmaması istendi<sup>79</sup>.

Mesele 14 Mayıs 1916’da İstihbarat İkinci Şube tarafından Posta, Telgraf ve Telefon Nezaretine iletildi. Yazıya göre son günlerde Beyoğlu Telgrafhanesi başmuhabere memuru, sansür tarafından tashih edilen iki telgrafi sansür edilmeden önceki asıl hâliyle adresine göndermişti. Bu durum muhtelif tarihlerde Beyoğlu Sansür Müfettişliği tarafından telgrafhane müdüriyetine bildirilmiş ve bu işlemi yapan memurlar hakkında gerekli incelemenin başlatılması istenmişti. Ancak Telgrafhane Müdürlüğü hatalara karşı gerekli tedbirleri almak hususunda başarılı olamadığından durum değişmemişti. Bunun üzerine İkinci Şube, çok mühim olan bu mesaide bir daha aynı hataların yapılması durumunda sorumluların divaniharba sevk edileceğini Beyoğlu Telgraf Müdürlüğüne bildirmek zorunda kaldı<sup>80</sup>.

Savaş boyunca devam eden sansür sistemi Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İtilaf devletlerinin denetimine girdi. Müttefikler doğrudan sansür sistemine müdahale ettiler<sup>81</sup>. Bilahare Osmanlı Hükûmeti dâhilî ve haricî tüm posta ve telgraf gönderileri üzerindeki askerî sansürü 18 Ocak 1919’da kaldırdı<sup>82</sup>.

### **Sansürün Başarısı veya Başarısızlığı**

Osmanlı Hükûmeti’nin sansür sistemi incelendiğinde devasa bir kurumsal yapıyla karşı karşıya olduğumuz anlaşılır. Birinci Dünya Savaşı sürecinde sansür yasalarının planlanması, uygulanması, savaş pratiği içinde revizyonu ve sansür organlarının çalışma sistemi, kendine özgü ve dinamik bir sansür sisteminin varlığını göstermektedir. Beyoğlu Sansür Müfettişliği de bu kontrol yelpazesinin önemli parçalarından birisidir. Bu dönem sansürün yasal uzantıları ve teşkilatlanması dikkate alındığında kurumsallaşmış bir sansür sisteminin varlığı ve başarısı dikkat çekicidir. Ancak bu başarı sıfırdan inşa edilmemiştir. Özellikle Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nden itibaren sansürün kurumsallaşması, istihdam edilen personel sayısı ve bunun getirdiği deneyim<sup>83</sup>, savaş sırasında sansür sisteminin çabuk organize olmasını sağladı. Öte yandan kamuoyu, devlet güvenliğinin sağlanması inancına

79 ATASE, BDH, 412-14/1630, 002-06, 24 Nisan 1332.

80 ATASE, BDH, 412-14/1630, 002, 29 Şubat 1332.

81 ATASE, İSH (İstiklal Harbi Koleksiyonu), 83/11AC, 2 Şubat 1335.

82 ATASE, İSH, 83/9AC, 18 Kanunusani 1335.

83 Demirel, *age.*, s. 153.

sahip olduğundan sansür sisteminin getirdiği sınırlılıklara tepkisel olmadı. Halk sadece mektup ve telgrafların gecikmesi nedeniyle bazı önlemlerin almasını talep etti. Sansür, II. Abdülhamid Dönemi'ne atfedilen kişisel karakterini kaybederek daha rasyonel ve kişisel olmayan bir mekanizmaya dönüştü<sup>84</sup>. Bu anlamda Beyoğlu Sansür Müfettişliği örneklemeden hareketle sansür teşkilatlanmasını başarılı olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin, savaş sırasında sansür ve propagandayı ülke güvenliğini sağlama, ortak bir algı yaratma ve hükûmetin ürettiği siyaset çerçevesinde kamuoyunu şekillendirme amaçlı kullandığı açıktır. Bu bağlamda mesele sansürden ziyade “sansür korkusu”dur. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sırasında Beyrutlu bir gazeteci olan Yusuf Rufayil şunları ifade etmektedir:

...savaş sırasında basın Türk sansür memurlarının güçlü denetimi altındaydı. Ancak bu sansür ve kontrol savaştan önce de vardı. O günlerde, bir kitabın kapağında “bi idn min wizarat al-ma'arif” (Maarif Nezaretî'nin izniyle) ibaresi yer almak zorundaydı.

Gazetelere sansür uygulanması Türkler için daha zorlu çünkü Arapçaları yetersizdi. Bir seferinde gazetelerden biri sultanın “himayrah” (yani kıza-mık) hastalığını geçirdiğini yazdı. Türkler bu kelimeyi “ahmak” anlamına gelen “himar” kelimesiyle karıştırdılar ve mesele açığa kavuşana kadar gazeteye sorun çıkardılar. Yayın izni Beyrut'taki müdüriyat al-maarif (Eğitim Müdürlüğü) aracılığıyla İstanbul'dan geliyordu. Arapça gazeteler kendilerine Türkler tarafından verilen haberler dışında herhangi bir haber yayımlamaktan korkuyordu<sup>85</sup>.

Hükûmet savaş zamanında etkili bir silah olan sansürü kullanarak yaşanan bazı olumsuzlukları kamuoyundan saklamayı başardı. Bu anlamda basın ve haberleşme üzerindeki sansür sayesinde asker mektuplarının açık zarflara konulması zorunluluğu, ağır mağlubiyetlerden olan Sarıkamış bozgununu kamuoyundan gizledi. Bu yönüyle sansür sisteminin amacına ulaştığı değerlendirilebilir<sup>86</sup>. Nitekim Liman Von Sanders, sansür nedeniyle Sarıkamış'ta alınan yenilginin büyüklüğünün gizli tutulduğunu, bu konuda konuşmanın dahi yasaklandığını, emre karşı gelenlerin tutuklandığını ve bu nedenle kamuoyunda bununla ilgili çok az şey duyulduğunu

84 İpek K. Yosmaoğlu, “Chasing the Printed Word: Press Censorship in the Ottoman Empire, 1876-1913”, *The Turkish Studies Association Journal*, Vol. 27/No. 1/2, 2003, s. 48.

85 Shaw, *age*, s. 165-166.

86 Tuncay Ögün, “Sarıkamış'ta Soğuk Sansür”, *Yedikata*, S. 112, 2017, s. 20-31.

ifade eder<sup>87</sup>. Aynı şey diğer cephele için de geçerlidir. Suriye-Filistin cephesindeki askerler bile Şam ve Beyrut'un Eylül-Ekim 1918'de düştüğünden ve Türk ordusunun geri çekildiğinden haberdar değildi<sup>88</sup>.

Sansür ve denetim mekanizmaları yoluyla ve devlet iradesiyle Osmanlı kamuoyu bazı bilgilerden yoksun bırakılmakla birlikte sansür sisteminde aksayan noktaların varlığı da inkâr edilemez. Bu meyanda sistemin en önemli aksaklıklarından birisi dil bilen personel yetersizliği idi. Keza iş yükünün ağırlığı, sansür uygulamalarının değişkenliği hataları artırdı. Yaşanan tüm aksaklıklarına rağmen İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin sansür sistemi ve memurları, kısıtlı imkanlarla şüpheli kişilerin yazışmalarını inceledi. Mektup ve telgraflar kamu güvenliğini ve emniyetini koruyacak şekilde sansürlenerek haberleşme ağı içine dâhil edildi.

### Sonuç

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşan uluslararası telgraf hatları 1914'e geldiğinde tüm kıtaları birbirine bağlıyor, bilgi bir saat içinde dünyanın herhangi bir yerine ulaşıyordu. Savaş patlayınca gelişen bu teknolojiyi iyi kullanan veya iyi kontrol altına alan taraf avantajlı olacaktı. Zira düşman tarafı kontrol etmek, bilgi ağını yönetebilmek davetkâr bir hedef ve kuvvet çarpanı hâline gelmişti. Haberleşme ağları üzerinden geçen bilgiler güvenlik açığı oluşturmamak için sansürlenmek zorunda idi. Bu nedenle savaşan taraflar, uluslararası iletişim sistemlerini ve ağlarını stratejik bir araç olarak kontrol altına alma eğilimi gösterdiler. Diploması, askerî strateji, finans ve lojistikle ilgili birçok bilgiyi içeren mesajlar dolaşım ağındaydı. Bu sebeple Birinci Dünya Savaşı'nda haberleşme stratejik bir araç/hedef olarak ve güvenlik açığına sebep olmamak adına sansürlendi.

Osmanlı Devleti de savaş boyunca ülke güvenliğini sağlamak, halkın moralini korumak ve kamuoyunu şekillendirmek için basın ve haberleşme üzerinde askerî sansür uyguladı. Bu şekilde orduyu ve hükûmeti eleştiren, halkın moralini zayıflatabilecek tüm bilgiler yasaklandı. Askerî sansür sistemi savaşın koşullarına göre inşa edildi. Sansür uygulamaları durağan olmayıp savaşın pratiğine göre şekillendi. İstanbul'da İstihbarat Şubesine bağlı olarak Dersaadet, Galata ve Beyoğlu sansür müfettişlikleri oluşturuldu. Beyoğlu Sansür Müfettişliği basın organlarının yanı sıra daha ziyade yurt içinden ve yurt dışından gelen telgrafların sansürlenmesi ile görevli idi.

87 Von Sanders, *age.*, s. 62; İlber Ortaylı-Erol Şadi Erdinç, *İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, İnkılap Yay., İstanbul 2016, s. 82.

88 Gazi İbrâhim Tevfik Çırakman, *Gönderilmemiş Mektup Bir Türk Subayının Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı Anıları*, haz. İbrâhim Zeyd Gerçik, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2019, s. 23.

Savaş sırasında güvenlik açığının kapatılması veya düşmana karşı kullanımı arasındaki geçişlere bakıldığında sansürü başarılı olarak değerlendirmek mümkündür. Burada sansürün icrasından ziyade kamuoyundaki “sansür korkusu” etkili olmuştur. Bununla birlikte arşiv kaynaklarından elde edilen nitel verilere göre sansür sisteminin aksayan noktaları son derece belirgindir. Bu bağlamda sansür sisteminin işlevselliğini artıran insan kaynağı son derece sınırlıdır. Bunda lisan bilen personel azlığı ve/veya lisan bilenlerin cepheye görevlendirilmeleri etkili olmuştur. Bu alandaki boşluk çoğunlukla gayrimüslim Osmanlı tebaası tarafından doldurulmuştur. Ayrıca farklı kurumlarda görev yapan personelden de yararlanılmıştır. Bu durum sansür sisteminin esnekliğini de göstermektedir. Sansür sisteminin sınırlılıkları sansür bürokrasisi tarafından da bilinmekteydi. Zira 20 milyondan fazla insanın yaşadığı Osmanlı ülkesinde basını ve haberleşmeyi tamamen sansürleyen bir sistemi oluşturma ve işletme gibi devasa bir görevin icra edilmesi doğal olarak zorluklar barındırmaktaydı.

**KAYNAKLAR****Arşiv Kaynakları**

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, ATASE Fonu, BDH (Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu) (Klasör/Dosya, Fihrist).

BDH, 2709/341, 3-5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8,8a, 9,9a,10, tarihsiz; 3-5,5a, tarihsiz; 3-6, tarihsiz; 3-8, tarihsiz; 3-8a, tarihsiz.

BDH, 293-31A/1191-057; 057-01, 02, 3 Şubat 1331.

BDH, 293-31A/1191-060, 9 Şubat 1331; 060-01, 17 Şubat 1331.

BDH, 3183/17, 1-1,1a, 2, 2a, 3,3a, 4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8. 8a, 9,9a; 1-6, 11; 1-7.

BDH, 408/258-1613, 4 Ağustos 1330; 48-02, tarihsiz.

BDH, 408-258/1613, 19 Teşrinisani 1330; 408-258/1613, 25 Teşrinisani 1330; 408-258/1613, 29 Teşrinisani 1330; 408-258/1613, tarihsiz.

BDH, 409-275/1615, 025, 10 Kanunuevvel 1330; 025-03,04, 18 Kanunuevvel 1330; 025-05, 21 Kanunuevvel 1330.

BDH, 409-275/1615, 025-1,2, 14 Kanunusani 1330.

BDH, 412/1629-008, 008-1, 17 Teşrinisani 1330; 008-03, 04, 05, 06, 21 Kanunuevvel 1330.

BDH, 412/1629-014, 15 Mart 1331.

BDH, 412/1629-014-01, 16 Mart 1331.

BDH, 412/1629-019, 17 Nisan 1331; 019-01, 21 Nisan 1331.

BDH, 412/1629-027, 16 Haziran 1331.

BDH, 412/1629-027-01, 02, 15 Haziran 1331.

BDH, 412-14/1630, 002, 29 Şubat 1332.

BDH, 412-14/1630, 002-06, 24 Nisan 1332.

BDH, 412-14/1630, 002-07, 002-07a, 23 Nisan 1332.

BDH, 412-14/1630, 002-07, 002-08, 24-28 Nisan 1332.

BDH, 412-14/1630, 002-08a, 17 Nisan 1332; 08a, 19 Nisan 1332.

BDH, 413/299-1633-038, 2, 03, 26 Kanunuevvel 1331.

BDH, 413/299-1633-43, 6-7 Mart 1332.

- BDH, 415-288/1639-042, 22 Kanunuevvel 1331.  
 BDH, 415-288/1639-042-02, 11 Kanunusani 1331.  
 BDH, 425-45/1677, 002, 11 Teşrinisani 1330.  
 BDH, 425-45/1677-003-04, 6 Teşrinisani 1330.  
 BDH, 425-45/1677-025, 14-20 Mayıs 1332.  
 BDH, 425-45/1677-025-01, 16 Mayıs 1332.  
 BDH, 427-578/1685, 001-033, 29.1.1333.  
 BDH, 427-578/1685, 001-068, 27.3.1333.  
 BDH, 428-31B/1686, 013, 7 Eylül 1333; 013-03, 2 Eylül 1333.  
 BDH, 443-50/001-04a, 001-005, 13 Ağustos 1330.  
 BDH, 443-50/H1, 001-03, 28 Temmuz 1330; 30 Temmuz 1330.  
 BDH, 443-50/H1, 001-04, 8 Ağustos 1330.  
 BDH, 443-50/H1, 001-04a, 12-13 Ağustos 1330.  
 BDH, 443-50/H1, 001-1a, 02, 24 Temmuz 1330.  
 BDH, 443-50/H1,001-02a, 26 Temmuz 1330.  
 BDH, 443-50/H1,001-3a, 4 Ağustos 1330.  
 BDH, 443-50/H1-001-01, 20, 24 Temmuz 1330.  
 İSH (İstiklal Harbi Koleksiyonu), (Kutu/Gömlek, Belge).  
 İSH, 83/11AC, 2 Şubat 1335.  
 İSH, 83/9AC, 18 Kanunusani 1335.  
 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA),  
 Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube (DH.EUM.2.Şb),  
 5/64, 11 Cemaziyelevvel 1333.

### **Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserler**

- Ataman, Bora, “Türkiye’de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamid Sansürü”, *Marmara İletişim Dergisi*, S. 14, Ocak 2009, s. 21-49.  
 Avşar, Servet, “Birinci Dünya Savaşı’nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti’nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 2/S. 3, 2018, s. 1-46.  
 Beşikçi, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği*, İletişim Yay., İstanbul 2023.

Birinci, Ali, “Osmanlı Devletinde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 7, Mayıs 2006, s. 291-349.

Bozkurt, Abdurrahman, “I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)”, *OTAM*, S. 36, Güz 2014, s. 1-44.

Çırakman, Gazi İbrâhim Tevfik, *Gönderilmemiş Mektup Bir Türk Subayının Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı Anıları*, haz. İbrâhim Zeyd Gerçik, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2019.

Demirel, Fatmagül, “Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 5, 2004, s. 89-104.

Demirel, Fatmagül, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yay, İstanbul 2007.

Eşki, Fatih Mehmet, *Ruşça Gazetelerde Kafkas Cephesi (1914-1917)*, Nobel Yay., Ankara 2024.

Halliday, John D., “Censorship in Berlin and Vienna during the First World War: A Comparative View”, *The Modern Language Review*, Vol. 83/No. 3, July 1988, s. 612-626.

Hopkin, Deian, “Domestic Censorship in the First World War”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 5/No. 4, 1970, s. 151-169.

Johnson, Donald, “Wilson, Burleson, and Censorship in the First World War”, *The Journal of Southern History*, Vol. 28/No. 1, Feb., 1962, s. 46-58.

Kabacalı, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1990.

Kalemlî, Hüseyin, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Sansür Uygulaması,” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 62, 2018, s. 509-538.

Karabekir, Kazım, *Günlükler 1906-1948*, C I, Yapı Kredi Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2017.

Karabekir, Kazım, *I. Dünya Savaşı Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, 4. baskı, İstanbul 2023.

Karabulut, Umut, “Osmanlı Devleti’nde Savaş Hukukunun Oluşumu Bağlamında Lahey Konferansları ve Birinci Dünya Savaşındaki Uygulamalar”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 45, Nisan 2019, s. 87-99.

Kozanoğlu, Okan, “Sopalı Sansür: Zaptiye Müşiriyeti ve Erken Dönem Osmanlı Sansür Mekanizmasındaki Yeri (1858-1876)”, *Toplumsal Tarih Akademi*, S. 4, Haziran 2024, s. 76-87.

Kurat, Akdes Nimet, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerin Raporları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.

Kurnaz Şahin, FeYZa, “Birinci Dünya Savaşı’nda Beyrut’ta Haberleşme Üzerinde Sansür ve Gözetim: Beyrut Askerî Sansür Müfettişliği ve Faaliyetleri”, *CTAD*, Yıl 20, S. 40, Bahar 2024, s. 33-67.

Kurnaz Şahin, FeYZa, “I. Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi’nde III. Ordu’da Sansür Teşkilatı” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 21, Haziran 2024, s. 254-255.

Ortaylı, İlber-Erdinç, Erol Şadi, *İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu’nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, İnkılap Yay., İstanbul 2016.

Öğün, Tuncay, “Sarıkamış’ta Soğuk Sansür”, *Yedikata*, S. 112, 2017, s. 20-31.

Öğün, Tuncay, “Turan Yolunda Bir Serap: Ardahan’ın Ele Geçirilmesi ve Osmanlı Basınındaki Yansımalar”, *100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı’nda Kafkas (Doğu) Cephesi Uluslararası Sempozyumu*, Yay. haz., Merve Uğur, ATAM Yayınları, Ankara 2015, s.586-587.

Öğün, Tuncay, *Kafkas Cephesi’nin I. Dünya Savaşı’ndaki Lojistik Desteği*, Dergâh Yay., İstanbul 2015.

Öztürk, Serdar, “Türk Sinemasında İlk Sansür Tartışmaları ve Yeni Belgeler”, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, S. 5, 2006, s. 47-76.

Paul, Christopher - Kim, James J., *Reporters on the Battlefield: The Embedded Press System in Historical Context*, 1<sup>st</sup> ed., RAND Corporation, 2004.

Price, Byron, “Governmental Censorship in War-Time”, *The American Political Science Review*, C XXXVI/S. 5, 1942, s. 837-849.

Sanders, Liman Von, *Türkiye’de Beş Yıl*, çev. Eşref Bengi Özbilen, 9. baskı, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul 2022.

Shaw, Stanford J., *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014.

Şahin, Gürsoy, “I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan Arasındaki Siyasî Sorunlara Dair Bazı Tespitler (1914-1918)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 18/S. 2, 2016, s. 269-286.



şimşeker, Somer Alp, *Ottoman Intelligence: The Second Branch and Its Operational Characteristics, 1914-1918*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021.

Tanilli, Server, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Aranışında*, C VI, Türkiye İş Bankası Yay., 3. basım, İstanbul 2023.

Yeni, Mustafa, *Birinci Dünya Savaşı'nda Başkumandanlık Vekaleti ve Harbiye Nezareti'nin II. Şube (İstihbarat) Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2022.

Yosmaoğlu, İpek K., "Chasing the Printed Word: Press Censorship in the Ottoman Empire, 1876-1913", *The Turkish Studies Association Journal*, Vol. 27/No. 1/2, 2003, s. 15-49.

Young, Kimball, "Censorship in Wartime", *ALA Bulletin*, Vol. 38/No. 11, November 1944, s. 439-442.

**EKLER****Ek 1:** Beyoğlu Askeri Sansür Merkezinde Mektup Kontrolünde Görevli Memurlar Listesi  
(3 Ocak 1915)

<b>Beyoğlu Türkçe Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi (Rumi)</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi (Rumi)</b>
Ömer Nuri Efendi Hasan Lütfi	1295	Aksaray	23 Teşrinisani 1330
İbrâhim Ethem Efendi bin Hacı İzzet	1307	Aksaray	30 Teşrinisani 1330
Kenan Efendi bin Mehmed Tahir	1298	Makriköy	22 Teşrinisani 1330
Tevfik Nureddin Efendi bin Abdullah	1301	Süleymaniye	11 Kanunuevvel 1330
İbrâhim Efendi bin Şükrü	1307	Aksaray	4 Kanunuevvel 1330
Ziya Efendi bin Mehmed	1292	Süleymaniye	25 Teşrinisani 1330
Nureddin Efendi bin Nuri	1304	Kocamustafapaşa	22 Teşrinisani 1330
Niyazi Efendi bin Naili	1307	Anadolu fırkası	3 Kanunuevvel 1330
Şadi Efendi bin Refet	1305	Boğaziçi	7 Kanunuevvel 1330
Faik Efendi bin Ali	1305	Kasmpaşa	25 Teşrinisani 1330
Kemal Efendi bin İbrâhim Hakkı	1302	Aksaray	24 Teşrinisani 1330
İsmail Münir Efendi bin Ahmed Hilmi	1307	Fatih	10 Kanunuevvel 1330
Server Efendi bin Mustafa	1297	Sultanahmed	10 Kanunuevvel 1330
Hidayet Efendi bin Neşet	1305	Süleymaniye	10 Kanunuevvel 1330
Yusuf Cevad Efendi bin Mehmed Tahir	1292	Makriköy	10 Kanunuevvel 1330
İbrâhim ... Efendi bin Hüseyin	1305	Süleymaniye	11 Kanunuevvel 1330
Celaleddin Efendi bin Mehmed	1307	Çengelköy	13 Kanunuevvel 1330

<b>Rumca Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi (Rumi)</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi (Rumi)</b>
Hamdi Efendi bin Mustafa	1307	Aksaray	22 Teşrinisani 1330
<b>Ermenice Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi</b>
Bedrik Efendi bin Karabet	1296	Üsküdar	2 Kanunuevvel 1330
Burhaneddin bin Osman Nuri	1300	Sultanahmed	21 Kanunusani 1330
Tosib Efendi bin Aleksan	1296	Beşiktaş	26 Kanunusani 1330
Serkis Efendi bin Arakel	1306	Cihangir	3 Kanunuevvel 1330
Aram Efendi bin Andon	1296	Cihangir	30 Teşrinisani 1330
Muradyan Efendi bin Murad	1296	Cihangir	20 Kanunuevvel 1330
<b>Almanca Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi</b>
Armenak Efendi bin Rupen	1307	Kocamustafapaşa	20 Kanunuevvel 1330
Elyas Efendi bin Rifail	1307	Kılınç Ali	11 Kanunuevvel 1330
Agop Efendi bin Zarnik	1298	Sultanahmed	24 Kanunuevvel 1330
<b>Fransızca Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi</b>
Nesim Behar Efendi bin Avram	1305	Süleymaniye	12 Kanunuevvel 1330
Kasım Efendi bin Hüseyin	1298	-	22 Kanunuevvel 1330
Yasef Efendi bin Gabriyel	-	-	14 Kanunuevvel 1330
Kohen Efendi bin Nesim	1296	Beşiktaş	7 Kanunuevvel 1330
Ahmed Cemaleddin Efendi bin Ali Rıza	1309	Cihangir	22 Teşrinisani 1330
Garabet Efendi bin Gavriyel	1298	Cihangir	15 Kanunuevvel 1330

<b>Arapça Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi (Rumi)</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi (Rumi)</b>
Celaleddin Efendi bin Mu-hiddin	-	Üsküdar	15 Kanunuevvel 1330
Hadim Efendi bin Hüseyin	1300	Aksaray	7 Kanunuevvel 1330
<b>İngilizce ve Fransızca Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi</b>
Ali Aşgar Efendi bin Ebul-hayr	1290	Süleymaniye	7 Kanunuevvel 1330
<b>İtalyanca Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi</b>
Jozef Efendi bin Kırkor	1309	-	14 Kanunuevvel 1330
Karakaş Bogosi Efendi bin Pozant	1290	Cihangir	2 Kanunuevvel 1330
<b>Musevice Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi</b>
Hayim Roso Efendi bin Mişon	1307	Eyüpsultan	10 Kanunuevvel 1330
Nesim Efendi bin Sadi	1310	Beşiktaş	7 Kanunuevvel 1330
<b>Macarca Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi</b>
Akif Efendi bin Tefvik	1309	-	25 Teşrinisani 1330
<b>Rumence Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi</b>
Hayik Efendi bin Ovakim	1303	Sultanahmed	9 Kanunuevvel 1330
<b>Bulgarca Masası</b>			
<b>Künyesi</b>	<b>Doğum Tarihi</b>	<b>Askeralma Şubesi</b>	<b>Göreve Başlama Tarihi</b>
Hamid Efendi bin İsmail	1310	Fatih	8 Kanunuevvel 1330

ATASE, BDH, 412/1629-008-03, 21 Kanunuevvel 1330; BDH, 412/1629-008-04, 21 Kanunuevvel 1330; BDH, 412/1629-008-05, 21 Kanunuevvel 1330.